

**Tradicionalni
poljoprivredni
pejzaži
u Crnoj Gori**

small is beautiful

Izdavači:

EXPEDITIO, Kulturno zavičajno udruženje NAPREDAK Gornja Lastva,
Maslinarsko društvo „Boka“, Fondacija Petrović Njegoš

Urednice: Aleksandra Kapetanović, Marija Nikolić, Biljana Gligorić, Tatjana Rajić

Fotografije: EXPEDITIO, Anton Gula Marković (naslovna), Wiwik Dharmiasih (str. 11),
Fotolia (str. 4-9)

Štampa: Biro Konto, Igalo, Crna Gora

Tiraž: 1000 primjeraka

Mjesto i godina izdanja: Kotor, 2018.

This project is funded by the European Union.

This booklet has been produced with the assistance of the European Union, ORCA and partners of a regional Consortium, implementing the "Sustainable Agriculture for Sustainable Balkans: Strengthening advocacy capacities of CSOs and developing policies in the Western Balkans" project. The contents of this booklet is the sole responsibility of EXPEDITIO, NAPREDAK Gornja Lastva and Olive Growers Association BOKA and can in no way be taken to reflect the views of the European Union, ORCA or the partners of the Consortium.

Tradicionalni poljoprivredni pejzaži u Crnoj Gori

Fotografija na naslovnoj strani: Gornja Lastva

Poljoprivredni pejzaži

“Poljoprivredni pejzaži su svjedočanstvo duge istorije interakcije ljudi i zemljišta; to su često jedinstveni primjeri zajedničkog života ljudi i prirode i njihovih međusobnog uticaja. Oni pokazuju bogatstvo raznovrsnosti kulture i pejzaža, sisteme održivog korišćenja zemljišta i u nekim slučajevima svakodnevnu borbu ljudi za opstanak u ekstremnim klimatskim i životnim uslovima.”

(World Heritage, broj 69, 2013, <https://whc.unesco.org/en/review/69/>)

Batad, Filipini

Yunnan, Kina

Öland, Švedska

Folegandros, Grčka

Dolina Rajne, Njemačka

Pirineji, Francuska

Ljudska kultura i razvoj neraskidivo su povezani s razvojem poljoprivrede. *“Prošlo je oko 12 000 godina otkad su ljudi napustili lovačko-sakupljački način života. Naučili su da čuvaju sjeme od sezone do sezone i da ga siju, što je značilo da, umjesto stalne potrage za hranom, mogu ostati na jednom mjestu. Mogli su se koncentrisati na izgradnju svojih zajednica i, istovremeno, na razvoj poljoprivrednih sistema koje su prilagođavali lokalnim klimatskim uslovima, što im je omogućilo ne samo da prežive već i da napreduju na zemlji na kojoj su se nastanili. Sa svakom generacijom koja je*

unapređivala znanja prethode, ovi mudri sistemi nose da sobom autohtono znanje sakupljano vjekovima.”

(Accenting the ‘culture’ in agriculture, FAO)

Tako su tokom vremena širom svijeta nastali **specifični**

poljoprivredni sistemi i pejzaži, koje su stvarale, oblikovale i održavale generacije ratara i stočara koristeći različite prirodne resurse i načine upravljanja prilagođene lokalnim uslovima.

Dolina Douro, Portugalija

Poljoprivredna aktivnost i razvijeni poljoprivredni sistemi nijesu zaslužni samo za obezbjeđivanje hrane i egzistencije ljudima, nastanak autohtonih sistema znanja, otpornost ekosistema i očuvanje biodiverziteta, već i za stvaranje izuzetnih **pejzaža**.

Tradicionalni poljoprivredni pejzaži koji su nastajali tokom istorije kroz različite poljoprivredne aktivnosti ljudi na određenom prostoru predstavljaju primarni oblik **kulturnog pejzaža**.

Polazeći od šire definicije kulturne baštine koja *“obuhvata sve vidove životne sredine nastale interakcijom*

čovjeka i prostora tokom vremena” (Okvirna konvencija Savjeta Evrope o vrijednosti kulturne baštine za društvo – Faro konvencija, 2005), kulturni pejzaž predstavlja najširu i najobuhvatniju kategoriju kulturne baštine.

Kulturni pejzaži predstavljaju *“kombinovana djela prirode i čovjeka. Oni ilustruju*

razvoj ljudskog društva i naselja tokom vremena, pod uticajem fizičkih ograničenja i/ili mogućnosti njihovog prirodnog okruženja, kao i uzastopnih društvenih, ekonomskih i kulturnih snaga, kako spoljašnjih tako i unutrašnjih.”

(Operativne smjernice za primjenu Konvencije o Svjetskoj baštini)

Lavaux, Švajcarska

Međunarodni kontekst

Batad terasasta polja riže, Filipini

Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu – **UNESCO** je još 1972. godine donijela **Konvenciju o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine.**

Najznačajnija osobina Konvencije je da u jednom dokumentu sažima koncepcije zaštite prirode i očuvanja kulturnih dobara. Konvencija prepoznaje način na koji ljudi djeluju na prirodu i priroda na ljude, kao i osnovnu potrebu za očuvanjem ravnoteže između njih.

Konvencija o svjetskoj baštini dopunjena je 1992. godine uvođenjem pojma kulturnog pejzaža. Pojam kulturni pejzaž obuhvata raznovrsnost ispoljavanja interakcije između ljudi i njihovog prirodnog okruženja.

Poljoprivredni pejzaži pripadaju kategoriji organski razvijenih pejzaža, koji su rezultat privrednih aktivnosti. Mnogi od njih su kontinuirani pejzaži, koji još uvijek imaju aktivnu ulogu, dok ima i reliktnih (ili fosilnih) pejzaža čiji je razvojni proces došao do kraja u nekom trenutku u prošlosti.

Danas 13% područja Svjetske

baštine predstavljaju dobra koja imaju poljoprivredne i/ili pastoralne karakteristike. Skoro 75% svih kulturnih pejzaža na Listi Svjetske baštine imaju neke poljoprivredne ili pastoralne osobine, iako one ne moraju biti glavni razlog za upis. Analiza područja na nacionalnim Listama potencijalnih dobara pokazuje da 10% od njihovog ukupnog broja imaju poljoprivredni ili pastoralni značaj.

Yunnan, Kina

Cinque Terre, Italija

Da bi se sačuvali i potpomogli sistemi poljoprivredne baštine u svijetu, kao odgovor na globalne trendove koji ugrožavaju porodičnu poljoprivrednu proizvodnju i tradicionalne poljoprivredne sisteme, 2002 godine, tokom Svjetskog samita o održivom razvoju u Johaneshburgu, Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija – FAO pokrenula je Inicijativu globalnog partnerstva za zaštitu i prilagođeno upravljanje **Globalno važnim sistemima poljoprivredne baštine - GIAHS.**

Opšti cilj GIAHS programa je da identifikuje i zaštiti Globalno važne sisteme poljoprivredne baštine i pejzaže koji su sa njima povezani, da zaštiti poljoprivredni biodiverzitet i sisteme znanja putem uspostavljanja dugoročnog programa za podšku takvih sistema i za unapređenje dobiti na globalnom, nacionalnom i lokalnom nivou koje proističu iz dinamične zaštite, održivog upravljanja i unapređenja održivosti ovih sistema.

GIAHS sistemi predstavljaju nastavak istorijskih tradicija i znanja koji su se razvijali tokom vjekova. Pejzaži poljoprivredne baštine nijesu samo važna znamenja od istorijske vrijednosti, oni takođe zavise od poljoprivrednih zajednica koje na njima žive i koje se razvijaju. Ove zajednice su čuvari institucionalne, ekološke i kulturne baštine koja obezbjeđuje raznovrsne dobiti i usluge na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou.

Do sada je već oko 50 lokaliteta iz cijelog svijeta prepoznato kao GIAHS.

Subak sistem na pirinčanim poljima, Bali

Vrijednosti i značaj tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža

Poljoprivredni pejzaži su odraz ljudi, zajednice koja ih je stvorila, njihovih potreba i vještina.

Poljoprivredni pejzaži istovremeno formiraju i odražavaju identitet i ljudi i prostora. Oni su simboli trajanja i pripadanja ljudi nekome prostoru, simboli njihovoga truda i teškoga rada, simboli poštovanja prirode i tla..

Poljoprivreda prostor oplemenjuje, izdiže ga na nivo kulturnoga dobra, hrani čovjeka...

Tradicionalni poljoprivredni pejzaži doprinose vrijednosti ukupnog kulturnog pejzaža. Uz to oni predstavljaju osnovne resurse teritorije.

Costiera Amalfitana, Italija

Tradicionalni poljoprivredni pejzaži u Crnoj Gori

Katun Dugi, docij-Boka Kotorska

Primjeri očuvanih tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža postoje danas i u velikom dijelu Crne Gore. Posebno je značajna njegova izrazita raznovrsnost na relativno malom prostoru.

Maslinjaci, Dobre vode, Bar

Gornji Stoliv, Boka Kotorska

Vlnogradi, Crmnica

Smokovci, iznad Skadarskog jezera

Okolina Nikšića

Lješanska nahija

Kraški predio

Krstac, Lovćen

Katuni, Kučka planina

Dobri do, Durmitor

Stanje tradicionalnih poljoprivrednih pejzaza

Zapušteni maslinjaci na terasastim docima, Gornji Stoliv

Poljoprivredni pejzaž je u potpunosti uslovljen djelatnošću koja ga formira, kada zamre djelatnost, pejzaž se vraća u svoje prirodno stanje.

Zbog smanjenog obima poljoprivredne proizvodnje ili čak njenog potpunog zamiranja u nekim dijelovima Crne Gore, većina tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža su zarasli i postali šumsko zemljište.

Zapušteni terasasti doci, Gornji Morinj, Boka Kotorska

Takođe, snažan je i trend prenamjene i urbanizacije poljoprivrednih površina.

Postojeći trendovi razvoja i dalje prijete da degradiraju autentični pejzaž i unište njegove vrijednosti.

Dobrota, 2016

Dobrota, avio snimak, xxxxx

Dobrota, ostaci terasastih dolaca u gornjim zonama naselja

Dobrota, urbanizacija gornje zone naselja u kojoj su se nalazili terasasti doci

Zamiranje djelatnosti ali i novi trendovi u poljoprivredi koji autohtone vrste zamjenjuju novima, kao i prekomjerna urbanizacija, dovode do ubrzane transformacije poljoprivrednih pejzaža odnosno do nestajanja dijela kulturnog pejzaža prije nego je i prepoznat kao kulturno dobro.

Dobrota

Aktivnosti na zaštiti i obnovi tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža

an Zlati

Radionica obnove suvozida u Gornjoj Lastvi

Zapuštenost, devastacija i gubitak tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža ne dovodi samo do gubitka važnog dijela kulturnog pejzaža već i do gubitka jednog od osnovnih resursa našeg prostora.

Očuvanjem, obnovom i održavanjem postojećih poljoprivrednih pejzaža utičemo na zaštitu važnog dijela kulturne baštine ali i na očuvanje izuzetno značajnog resursa za održivu poljoprivredu i održivi razvoj.

Preporuke za poboljšanje okvira za zaštitu, planiranje i obnovu tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža u Crnoj Gori

Preporuke za poboljšanje okvira za zaštitu, planiranje i obnovu tradicionalnih poljoprivrednih pejzaža u Crnoj Gori

- Zakonodavni i institucionalni okvir
- Identifikacija i analiza poljoprivrednih pejzaža
- Modeli korištenja i upravljanja; pitanje vlasništva
- Ljudski resursi
- Podsticajne mjere
- Obrazovanje, podizanje nivoa javne svijesti, promocija
- Prostorno planiranje

Očuvanjem poljoprivrednih pejzaža poboljšava se kvalitet života zajednica i planete i rješavaju se ključna pitanja kao što su prilagođavanje klimatskim promjenama i rizicima. Poljoprivredni pejzaži su riznice znanja prošlih generacija koje, u svojoj naizgled jednostavnosti, čuvaju ključ koji će nam omogućiti da se suočimo sa budućim izazovima...

(<https://whc.unesco.org/en/review/69/>)

Crmnica

Fotografija na zadnjoj korici: Čavori, Lovćen

Obnova tradicionalnog poljoprivrednog pejzaža za održivu poljoprivredu – AGRISCAPE&ME

Cilj projekta AGRISCAPE&ME je da doprinese razvoju održive poljoprivrede kroz zalaganje za obnovu, očuvanje i unapređenje tradicionalnog poljoprivrednog pejzaža kao dijela ukupnog kulturnog pejzaža.

Partneri:

EXPEDITIO Centar za održivi prostorni razvoj - Kotor
Kulturno zavičajno udruženje NAPREDAK Gornja Lastva
Maslinarsko društvo „Boka“ – Boka Kotorska

Saradnik: Mreža za ruralni razvoj Crne Gore

U partnerstvu sa: Fondacija Petrović Njegoš

Projekat se finansira iz sredstava Evropske unije u okviru regionalnog projekta “Održiva poljoprivreda za održivi Balkan: jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za javno zastupanje i razvijanje politika na zapadnom Balkanu”, koji realizuje regionalni konzorcijum organizacija civilnog društva iz Albanije (Institut za politiku životne sredine - IEP), bivše jugoslovenske republike Makedonije (FLOROZON), Kosova* (NGO AKTIV) i Crne Gore (Centar za zaštitu i proučavanje ptica – CZIP), predvođen Organizacijom za poštovanje i brigu o životinjama – ORCA iz Srbije. (*Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova.)

www.agriscape.org
www.sasb-eu.org

